

Törteli Telek Márta

„...AZ Ő NYELVHASZNÁLATUK SEM RÚT,... CSUPÁN VALAMI MÁS”

“Their language use is not ugly either...it’s only something different”

Lanstyák István–Menyhárt József–Szabó Mihály Gizella (szerk.): *Tanulmányok a kétnyelvűségről IV.* Kalligram Könyvkiadó, Dunaszerdahely, 2009

A Gramma-könyvek sorozatának 2009-ben megjelent darabja – az eddigiekhez hasonlóan – hosszabb lélegzetű, de mégsem monografikus terjedelmű tanulmányoknak ad helyet. A Gramma Nyelvi Irodán kívül a többi határon túli kutatóállomás munkatársainak írásait is közli. Ezen kutatások távlati célja a kisebbségi magyar nyelvhasználat körülményeinek, feltételeinek javítása. A kötet szerkezete az eddigiekhez hasonlóan folyóiratszerű. A gyűjtemény tartalmi, módszertani, szemléleti szempontból igen változatos, hiszen minden dolgozat másfajta témakört, másfajta megközelítést képvisel.

Cserniczkó István *Ukrajna és a nyelvi sokszínűség* című dolgozatában a kisebbségi nyelvek helyzetére koncentrálnak. Ukrajna egyetlen államnyelve és egyben hivatalos nyelve az ukrán. Habár a nyelvtörvény lehetőséget teremt – az államnyelv mellett – a kisebbség nyelvének használatára is, megfogalmazása nem egyértelmű, és emiatt a jogértelmezés ellentmondásos. A Valerij Khmelko által megkülönböztetett öt nagy régióban jelentősen eltérő azok aránya, akik anyanyelvként az ukránt és az orosz, illetve a két nyelv kontaktusváltozatát, az ún. szurzsikot használják. Az ország többnyelvűségét azonban a 2001-es népszámlálási adatoknál és a szociológiai kutatások eredményeinél is ékebben bizonyítja a mindennapok nyelvi gyakorlata (a nagyvárosok szimbolikus tere – a feliratok és reklámok –, a televíziós műsorok stb.). A deklarált jogok és a valós helyzet között feszülő ellentétet az ukrán állami nyelvpolitika szeretné úgy feloldani, hogy az ország nyelvi képét összhangba hozza a kodifikált nyelvi helyzettel. A mai nemzetiségi és nyelvi sokszínűség helyett inkább a nemzetiségi szempontból színes, ámde nyelviileg homogén állam modelljét tekinti mintának. A szerző nyelvpolitikai írása tényszerű (a bemutatott adatokat táblázatokkal, ábrákkal és diagramokkal szemlélteti), ugyanakkor gondolatébresztő is.

Jiři Nekvapil–Tamah Sherman–Balogh Erzsébet–Tápainé Balla Ágnes–Oliver Engelhardt *Interakció előtti menedzselés multinacionális nagyvállalatoknál Közép-Európában* című tanulmányának elméleti háttéréül a J. V. Neustupný és B. H. Jernudd által kidolgozott nyelvmenedzselés-elmélet szolgál. Dolgozatukban a multinacionális nagyvállalatok Csehországban és Magyarországon működő leányvállalatainak nyelvi kommunikációs és szociokulturális helyzetét mutatják be. Ezeknél a leányvállalatoknál több nyelvet használnak. Bevezették az interakció előtti menedzselés fogalmát, amely a későbbi problémákban előforduló nyelvi problémák anticipálásaként jön létre. Próbakutatást folytattak, melynek középpontjában a nagyvállalatok mikro- és makroszintjein alkalmazott nyelvi stratégiák leírása áll. Az interakció előtti menedzselés lehet célzott, vagyis utalhat egy konkrét jövőbeli cselekvésre, illetve általános, azaz egymáshoz hasonló interakciók sokaságára is irányulhat. A kutatók szeretnék hangsúlyozni, hogyha az ilyen stratégiák általánossá válnak az egyének között, valószínű, hogy ezeket a szervezett nyelvi menedzselés képviselői észlelik, és a vállalaton belül hatalmuk folytán még inkább elterjeszthetik.

Petteri Laihonon *A magyar nyelvi standardhoz kapcsolódó nyelvi ideológiák a romániai Bánságban* című írásában a nyelvi ideológiák kutatását használja elméleti keretként, amelyet a társalgáselemzés módszertanával egészít ki. A szerző a deduktív módon felépített tanulmányban az általánosabb kérdések (nyelvi standard, magyar nemzetfogalom, határtalanítás) felől közelít a speciálisabbakhoz. Az empirikus részben ismerteti a bánsági magyarokkal készült nyílt interjúkban előforduló standardhoz kapcsolódó diszkurzus jellemzőit. Példákkal illusztrálja a helyi magyar és a magyarországi magyar közti különbségekről való metanyelvi beszédeket. Az ún. népi nyelvészet kategóriájába tartozó összefoglalás azért fontos és érdekes, mert a beszélők saját nyelvváltozataikról alkotott képe meghatározó a nyelv presztízse, megtartása vagy feladása szempontjából. Az interjúalanyok számára a magyar nyelvi kultúra normaközpontúsága vitán felüli kiindulópont, a standard az alapvető viszonyítási pont. Saját nyelvváltozatuk sajátosságait idegenszerűségnek tekintik, azaz negatívan értékelik az anyanyelvváltozatukat. Szerintük nyelvük kevertségét a román nyelvből átvett elemek okozzák. A magyarországi standard magyarnak társadalmilag magasabb rangot tulajdonítanak. Ez ellen próbál tenni határtalanítás (a határon túli alakok, szavak és jelentések ismertetése, valamint a magyarországi nyelvészeti kiadványokba való beemelése) címen a szociolingvisztikai kutatók és a határon túli nyelvészek egy csoportja. A tágabb, befogadó jellegű nyelvi kodifikáció, nyelvművelés és oktatás mérsékelhetné „az anyanyelvhasználat bizonytalanságát”. Ugyanakkor a határtalanításban látható az is, hogy az

összmagyar nemzetfogalom mellett helyet kapnak regionális, helyi jellegű identitások nyelvi értékei is.

Lanstyák István *A határon túli magyar szókészlet eredet szerinti rétegei* című tanulmányában a lexikológiai kutatások eredményeinek egy részét összegzi. A ht szókincs egyoldalú szemléletének visszaszorulásához úgy szeretne hozzájárulni, hogy azt a maga differenciáltságában mutatja be. A ht szavak eredetük szerint ötfélék lehetnek: 1. km szavak; 2. táji eredetű szavak; 3. km eredetű szavak (jelentős részük stílusbeli kölcsönszó); 4. ht eredetű lexémák (közvetett kölcsönszavak és kontaktushatástól független, önálló alkotások); 5. államnyelvi eredetű szavak (közvetlen kölcsönszavak, ill. alaki kölcsönszavak). Az egyes rétegek jellemzése során mindig utal arra, hogy az adott rétegben hogyan nyilvánul meg a kontaktushatás, ugyanakkor azokra az esetekre is rávilágít, amikor nem kell kontaktushatással számolnunk. A ht szavak fogalomkörönkénti, színes és életszerű leírását adja, az említett rétegek és kölcsönszók szerinti bontásban. Nyomatékkal hangsúlyozza, hogy az államnyelvi eredetű és a belső keletkezésű, ill. a határon túli és a közmagyar szavak közt nyelvi szempontból nincs semmilyen értékkülönbség. Mindig a konkrét beszédhelyzet függvényében választunk a szókincs egyes rétegeinek szavaiból. Végül azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a ht szavak a helyi, kisebbségi identitásnak, a szolidaritásnak, míg a sajátos ht szavak km megfelelői az egyetemes magyar identitásnak a kifejezői. A szerző munkája szakirodalmi megalapozottságával, világos fogalmi és következtetési rendszerével tűnik ki. Közérthető módon ír, a szakkifejezéseket értelmezi és magyarázza, megkönnyítve ezzel a nem szakmabeli olvasó dolgát.

Pallag Edina *„Merr ahogy én tanultam magyar az olyan olyan olyan konyhamagyar”* című írásában egy szlovákdomináns szlovák-magyar kétnyelvű fiatalember magyar nyelvhasználatát vizsgálja. Azokat a jelenségeket veszi górcső alá, amelyek a legszembetűnőbben elkülönítik az adatközlő megnyilatkozásait az egynyelvű beszélőkéitől, vagyis a kódváltástípusokat. A kódváltás meghatározásából kiiindulva az adatfeldolgozás során típusok szerint rendszerezi és jellemzi az egyes jelenségeket. A konkrét, empirikus vizsgálati anyaghoz egyrészt elemzés kapcsolódik, másrészt hivatkozási alapul is szolgál. Megállapítja, hogy adatközlője és a hozzá hasonló emberek magyar beszédmódja is szigorú szabályok szerint alakul, vagyis egyáltalán nem rendszertelen nyelvhasználat eredménye. Viszont a szóbeli megnyilvánulások, az egynyelvű beszélőkéivel egybevetve sokkal töredezetebbek és gyakrabban tartalmaznak vendégnyelvi elemeket.

Az átiratban B típusú bázisstartó kódváltásokból (1,5-ször) többet találni, mint V típusúból, vagyis ami a nyelvi dominancia fokát illeti, az egyetemis-

ta férfi legfeljebb enyhén szlovákdominánsnak nevezhető. Az előző megállapítást támasztja alá az a tény is, hogy a legtöbb bázisváltó kódváltás mondaton belül valósul meg. A szlovák nyelv állandó jelenléte és befolyásoló hatása miatt a fiatalembernek a magyar nyelv a gyengébben beszélt nyelve. „Szorult helyzetben” a sikeres kommunikáció érdekében kódváltással él, amikor a beszédtema változásával nyelvi hiány vagy lapszus lép fel. Ez a nyelvtudásbeli különbség valószínűleg azzal magyarázható, hogy óvodába kerülése után anyanyelve helyét szinte minden szintéren és szituációban a szlovák nyelv vette át. Bizonyos témakörök szókincsét és esetleg bizonyos bonyolultabb nyelvtani formákat eleve el sem sajátított magyarul. A kódváltás okaként még megfigyelhető az idézés, a felidézés és a kötés (triggering). A szerző továbbá kitér a kódváltás funkcióira (a stílushatáskeltésre, a pontosításra, a nyomatékosításra, a hitelesítésre, valamint az intézménynevek, létesítmények megnevezésére) és az azt kísérő jelenségekre is.

Pintér Tibor *A magyarországi és szlovákiai cigányok diglossziája: pro és kontra című* dolgozatában nem ért egyet a magyarországi és szlovákiai beszélőközösség sommás megközelítésével. A romani- és beáspáru kétnyelvűséget nem tekinti diglossziának. A cigány csoportokat saját kutatásai, valamint az idevágó szakirodalom alapján mutatja be. Kutatásait 2001–2002-ben Dunaszerdahely romungró lakosságával, valamint 2002-ben a malomhelyi közösség lovári lakosságával végezte. Megkülönböztetett figyelmet szentel Pálmainé Orsós Anna Mánfa községet, valamint Bartha Csilla Hodász és Kántorjánosi községeket érintő koordinált kutatásaira. Pintér szerint az E-K kódok (fishmani) formális-informális tükrözése korántsem olyan egyszerű és egysíkú, és a helyzetet inkább a Gumperz által leírt kettős beágyazott diglosszia modellel vázolja fel. Az E és K kódok megoszlása, presztízsük és az egyes nyelvek elsajátításának módja (sorrendje, ideje) a közösség jellegétől (zárt csoport vagy szórt közösség), ill. az interetnikus kapcsolatok számától és/vagy erősségétől függően eltérő lehet. Ugyanakkor a diglosszia esetében lényegesnek tartott stabil nyelvi helyzet sem általános a mai magyarországi és szlovákiai kétnyelvű cigány csoportok mindegyikére. Ez főként a szórt közösségben élő (főleg városi), elsősorban fiatalabb generációt érinti. A szerző Fishman gondolatát tartja követendőnek, mely szerint nem célszerű minden etnokulturális problémát diglossziának tekinteni: ahhoz, hogy diglossziáról beszéljünk, feltétlenül érvényesülniük kell bizonyos feltételeknek.

Lanstyák István és Jozef Tancer *Egy nyelvet megtanulni nem kötelesség, hanem jog* címmel a nyelvművelő tevékenységéről ismert pozsonyi lakossal, Mayer Judittal készített (erősen szerkesztett) virtuális interjú ad közre. A kutatás célja, hogy a pozsonyiak legidősebb nemzedékének visszaemlé-

kezései alapján rekonstruálja a város nyelvi helyzetét az 1918-as fordulatot megelőző időkben, a két háború közti időszakban, a szlovák állam éveiben, a háború utáni üldöztetés alatt, a kommunista diktatúra évtizedeiben és a rendszerváltozás után. A nyelvi interjúban nyomon követhetjük a háromnyelvű Pozsony hagyományos, őshonosnak tekinthető nyelveinek, a magyarnak, a németnek és a szlováknak a sorsát. Mindeközben meggyőződhetünk Pozsony nyelvi sokszínűségéről (a maga történetiségében, időbeli változásában), hiszen a régi pozsonyiak szerint az ő városukban tíz nyelven lehet beszélni: magyarul, németül, szlovákul, csehül, horvátul, jiddisül, cigányul, olaszul, franciául és angolul.

A kiadványsorozat megszokottá vált rovatában, az *Élő nyelv* címűben Pallag Edina tanulmányának alapjául szolgáló, konyhamagyar nyelven folyó beszélgetés átiratát olvashatjuk. Megakadást jelenségek, kódváltások és más kontaktusjelenségek érhetőek tetten a kassai kétnyelvű fiatalember nyelvhasználatában. Mózes György is forrásértékű, hiteles nyelvi anyagot közöl, melyben a csallóközi nyelvjárás jellegzetességei figyelhetők meg. A közreadók a beszélgetések írott formába való öntésekor nem törekedtek arra, hogy az élőszóbeli megfogalmazás jellemzőit kigyomlálják a szövegből, hiszen ezek az elemek a hitelességet szolgálják. A forrásjellegű szövegek közlésével a további kutatásokat alapozzák meg.

A Gramma-sorozat olvasói már megszokhatták, hogy a nyelvi irodák életébe is bepillanthatnak. Márku Anita a *Hodinka Antal Nyelvi Intézetéről röviden* ír, mely 2001-ben alakult az MTA határon túli magyar nyelvészeti kutatóhely-hálózat ukrainai intézeteként. Tagja a Termini-kutatóhálózatnak, mely egyesíti a határon túli kutatóműhelyeket. Az intézet tevékenysége a következőkre terjed ki: a) a kárpátaljai magyar nyelvhasználat tudományos vizsgálata; b) írott és beszélt nyelvi adatbázisok építése, archiválása, elemzése; c) a helyi magyar nyelvhasználat nyelvtervezési problémáinak áttekintése, javaslatok megfogalmazása; d) oktatás, továbbképzés; e) kutatásszervezés; f) a tudományos utánpótlás nevelése, segítése; g) a nyelvészetiek mellett társadalomtudományi kutatási programok segítése, támogatása. Ezen tevékenységek közül kiemelendők a korpuszmunkálatok, a határon túli magyar nyelvváltozatok leírása és a Kárpát-medencei magyar földrajzi nevek kodifikációjának előkészítése, egy elektronikus földrajzínév-azonosító szótár elkészítése.

A *Recenziók* mint kedvcsináló ismertetések jól szolgálják a tájékozódást és a tájékoztatást. Ezúttal a kárpátaljai magyar nyelvjárásokról, az ottani fiatalok nyelvválasztási és kódváltási stratégiáiról, valamint a finnországi svéd nyelvi helyzetéről szóló kiadványok ajánlóját olvashatjuk. A recenzált könyvek témájukat tekintve fontosak, szemléletükben, tárgyalásmódjukban

figyelemre méltóak. A leírások nem csupán részletesen ismertető jellegűek. A recenzensek (Bátyi Szilvia, Ferenc Viktória és Vincze László) véleménye megalapozott, írásuk felhívó és eligazító jellegű minden esetben.

S végül a kötetet a szerzői adatbázis, név- és tárgymutató, valamint a nyelvi adatok mutatója zárja.